2024 PRACE JĘZYKOZNAWCZE XXVI/2
ISSN 1509-5304 DOI 10.31648/pj.10137 47–63
eISSN 2450-0801

Patrycja Duc-Harada
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6075-7553
e-mail: patrycja.duc@uj.edu.pl

Definicja kognitywna *neko* ‘kota’ w oparciu o analizę japońskiej leksyki, związków frazeologicznych i korpusu

A cognitive definition of *Neko* ‘cat’ – Analysis of Japanese lexemes, phraseologisms and corpus data

Abstrakt
Celem artykułu jest próba zdefiniowania japońskiego pojęcia *neko* ‘kot’ w oparciu o wybrane założenia konceptu językowego obrazu świata, którego podstawą jest przekonanie o utrwalonych w języku interpretacjach rzeczywistości. Z tej perspektywy w procesie definiowania ujmowane są zarówno ich cechy prototypowe (bardziej obiektywne), jak i stereotypowe (oparte na wyobrażeniach). W celu zaproponowania definicji kognitywnej (ujmującej również perspektywę poznawczą) pojęcia *neko*, zostaną uwzględnione różne warstwy języka japońskiego. Analizę rozpocznie zestawienie definicji leksykograficznych. Następnie zostanie ona uzupełniona o refleksję nad wariantami zapisu leksemu *neko*, a także opisem związków frazeologicznych odzwierciedlających charakterystykę i współczesne funkcje kotów, a także utrwalone w wiedzy społecznej ich znaczenie symboliczno-magiczne. Opis zostanie dopełniony analizą symbolizmów językowych (dźwiękonaśladowczych i stanonaśladowczych) służących do opisu kocich cech i zachowań. Na koniec podjęte zostaną rozważania na temat tego, czy i w jaki sposób językowy obraz kota w Japonii ulega zmianie. W podsumowaniu zostanie zaproponowana definicja *neko* ukazująca wyabstrahowany z materiału językowego obraz kotów, w której wyróżnione zostaną cechy uniwersalne oraz specyficzne dla podłoża japońskiego.

Słowa kluczowe: język japoński, językowy obraz świata, definicja kognitywna, leksyka, frazy, symbolizmy językowe, kot

Abstract
The present study attempts to define the Japanese term *neko* (‘cat’) in reference to the concept of the linguistic image of the world, which is based on the assumption that interpretations of reality are reflected in language. From this perspective, definitions should represent not only prototypical (objective), but also stereotypical (subjective) features of the defined mental object. To outline a cognitive definition (related also to the cognitive perspective) of *neko*, various aspects of the Japanese language are to be taken

into consideration. Starting with lexicographic definitions, followed by a thorough analysis of lexemes, expressions, phrases and symbolisms (both onomatopoeic and echoing states) of cats' features and bahaviours, as well as graphic representations of *neko*, the present research is intended to be wrapped up with a brief discussion on the possible changes occurring within the linguistic image of *neko* in Japan. The concluding part of the text contains a proposal of the cognitive definition of *neko* which reveals universal features of the linguistic image of cats as well as those specific for the Japanese perspective.

Keywords: Japanese, linguistic image of the world, cognitive definition, lexemes, phrases, symbolisms, cat

1. Wprowadzenie

O związkach języka i kultury, czy innymi słowy – języka i myślenia, pisano już od dawna. Teoretyczne podwaliny poglądu o wzajemnym wpływaniu na siebie sfer językowej i poglądowej formułowali na gruncie filozofii niemieckiej XVIII-wieczni badacze tacy jak Hamman, Herder czy Humboldt. Ostatni z nich twierdził, że odmienności językowe nie są determinowane jedynie różnicami na płaszczyźnie znaków, ale przede wszystkim odmiennymi sposobami patrzenia na świat i to właśnie te różnorodne światopoglądy powinny być celem badań językoznawczych (Humboldt 2002: 261). Zgodnie ze stanowiącym kontynuację tych założeń prawem relatywizmu językowego, różnice pomiędzy systemami językowymi są odzwierciedleniem różnic w sposobie myślenia odmiennych społeczności (Whorf 1982).

Na gruncie powyższych przemyśleń w kręgach językoznawców kognitywnych oraz etnolingwistów europejskich został opracowany koncept językowego obrazu świata (JOS), który opiera się na założeniu o zawartej w każdym języku interpretacji rzeczywistości (Bartmiński 2009: 77).

Język japoński ze względu na swoje charakterystyczne, wielosystemowe pismo, a także bogaty zbiór frazeologizmów i symbolizmów językowych wydaje się odpowiednim materiałem do rekonstruowania JOS. W niniejszej pracy dokonana zostanie próba wyjaśnienia, czym dla użytkowników japońszczyzny jest *neko* 'kot' oraz w jaki sposób przekonania, poglądy, a także stereotypy na temat kotów zostały utrwalone w języku japońskim tworząc jego językowy obraz. W celu zaproponowania definicji kognitywnej (uwzględniającej również perspektywę poznawczą) *neko*, zostaną rozważone przykłady pochodzące z różnych warstw języka: grafemicznej, leksykalnej, idiomatycznej, onomatopeicznej i symbolicznej.

Część analityczna pracy zostanie opracowana na podstawie dwóch rodzajów źródeł. Pierwszym będą japońskie publikacje i słowniki współczesnej oraz dawnej japońszczyzny, na podstawie których podane zostaną definicje *neko*, a także przykłady leksemów i związków frazeologicznych odnoszących

się do kotów. Drugim źródłem będą dostępne publicznie dane z korpusu *Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese* (BCCWJ), publikowanego przez Narodowy Instytut Języka Japońskiego i Językoznawstwa. Analiza ilościowa korpusu będzie odnosiła się do trzech aspektów: funkcjonujących obecnie wariantów zapisu *neko* (zob. 4.2.), symbolizmów językowych służących do opisywania kotów (zob. 4.5.) oraz zmian na płaszczyźnie pragmatycznej w kontekście mówienia o kotach (zob. 5.).

2. Znaczenie, interpretacja i definicja w perspektywie JOS

Koncepcja JOS podejmowana jest przede wszystkim przez słowiańskich lingwistów, zwłaszcza na gruncie badań prowadzonych w obrębie takich dyscyplin jak etnolingwistyka oraz lingwistyka kognitywna. Dziedziny te łączy przekonanie, że język jest ściśle powiązany z procesami myślowymi oraz postrzeganiem rzeczywistości, a także podobne podejście do problemu znaczenia.

Proklamowana tutaj semantyka kognitywna, w odróżnieniu od semantyki logicznej, nie opiera się na zasadzie obiektywności, tj. nie zakłada, że znaczenie ma odsyłać wyłącznie do konkretnych, obiektywnych przedmiotów. Znaczenie może być bardziej rozbudowane i wielowarstwowe, gdyż będzie zależne od kontekstu kulturowo-językowego, a także wyobrażeń na temat opisywanego fragmentu świata, które są determinowane czynnikami pozajęzykowymi oraz indywidualnym doświadczeniem jednostki, na kształtowanie których wpływa również przekazywana wiedza specjalistyczna.

Bartmiński podkreśla, że proces definiowania wymaga uwzględnienia cech percepcyjnych (opartych na postrzeganiu zjawiska), funkcjonalnych (wskazujących na funkcję zjawiska) oraz relacyjnych (wyrażających stosunek do zjawiska oraz sposób jego wartościowania). Badacz posługuje się terminem „interpretacja", gdyż równoważy ona obiektywizm (realność świata) z subiektywizmem (postrzeganiem świata przez człowieka) (Bartmiński 2009: 77). Znak nie odsyła zatem całkowicie do rzeczywistości obiektywnej, ale do fragmentów rzeczywistości ujmowanych, organizowanych i interpretowanych przez człowieka (Grzegorczykowa 1999: 38). Odmienności kulturowe nie pozostają bez wpływu na różne sposoby interpretowania rzeczywistości. Dla przykładu, przez użytkowników polszczyzny nazwa *wiśnia* będzie kojarzona z czerwonym owocem lub gatunkiem drzewa. Niemniej jej najbliższy japoński wariant tłumaczeniowy *sakura* będzie wywoływał wyobrażenie różowego kwiatu lub kwitnących drzew, a nazwą czerwonego owocu będzie

sakuranbo. Tego rodzaju rozbieżności w warstwach konotacyjnych powinny być rozważane zarówno w procesie definiowania, jak i dokonywania przekładu językowego.

Odtwarzając JOS, dąży się do sformułowania definicji kognitywnej zjawisk, a więc takiej, która w przeciwieństwie do definicji scjentystycznej (opartej na wiedzy czysto naukowej) lub taksonomicznej (służącej do wyodrębnienia denotatu według zasad klasyfikacji logicznej) (Bartmiński 2009: 43) wykorzystuje również elementy pozanaukowe i pozajęzykowe i w ten sposób oferuje pełniejsze „odbicie" rzeczywistości (tamże: 77).

3. Prototypy i stereotypy językowe na przykładzie kota

W badaniach entolingwistycznych podkreśla się znaczenie dwóch istotnych pojęć: prototypu oraz stereotypu rozpatrywanych jako zjawiska językowe.

Stereotypy w tym nurcie uznawane są za językowe obrazy otaczającego świata, które nie odnoszą się wyłącznie do kategorii ludzi (stereotyp Polaka, Cygana, bogacza), ale mogą opisywać również inne elementy rzeczywistości (stereotyp kota, słońca, upiora). Podstawą takiego założenia jest przekonanie o tym, że każdy element świata nie tylko funkcjonuje jako przedmiot materialny, ale posiada również językowe wyobrażenie w mentalności ludzi, którzy obcują z nim na różnych płaszczyznach codzienności. Według Chlebdy, tak rozpatrywane stereotypy są konstruktami lingwomentalnymi – „lingwo-", gdyż występują w formie znaku lub struktury językowej (wyrażenia, idiomu, frazy itp.), „-mentalnymi", gdyż są zakorzenione w naszym światopoglądzie i przejawiają się w naszych myślach (1998: 31).

Bartmiński, uwzględniając stanowiska Putnama (1975), podkreśla, że „stereotyp jest elementem szeroko rozumianego znaczenia i zawiera obok elementów poznawczych także elementy wartościujące i oceniające" (2014: 73). Stereotypy nie zawsze zawierają w sobie czynnik aksjologiczny, gdyż nie wszystkie wyobrażenia na temat przedmiotów są wartościowane pozytywnie lub negatywnie. Wyobrażenia na temat większości przedmiotów fizycznych (mebli, budynków, narzędzi) mają raczej neutralne asocjacje, choć zdarzają się sytuacje, w których również przedmioty są wartościowane (krzesło elektryczne, szubienica, broń nuklearna zazwyczaj konotują coś negatywnego).

Funkcja poznawcza stereotypów polega natomiast na tym, że są one nośnikami informacji o tym, w jaki sposób dana grupa odbiera i interpretuje pewne pojęcia, a także jaki jest jej stosunek do nich (zauważa się, że inny stereotyp Niemca będzie upowszechniony wśród Japończyków, a inny wśród

Polaków, którzy są ich bezpośrednimi sąsiadami, chociaż odnaleźć można pewne punkty zbieżne).

W odróżnieniu od znaczeń stereotypowych uznawanych za konwencjonalne, subiektywne i szablonowe, znaczenia prototypowe uznaje się za wzorcowe i modelowe. Termin „prototyp" został wprowadzony do psychologii w latach 70. XX w. dla określenia „jądra opisu semantycznego" i w tym znaczeniu został zapożyczony do badań kognitywnych. W procesie kategoryzowania elementów świata granice między tymi elementami rozmywają się, a nawet niemalże zanikają, zasadnicze jest więc wyróżnienie centrum kategorii, które stanowi właśnie prototyp (Grzegorczykowa 1998: 109).

Znaczenie wzorcowe kategorii jest najczęściej tożsame z pierwszą myślą na temat przedmiotu, która pojawia się w zetknięciu z nim. Prototypy są również determinowane kulturowo: prototypową (wzorcową, typową, modelową) podstawą posiłku dla Japończyków będzie ryż, a dla Polaków chleb; prototypowym miejscem kultu dla Polaków będzie kościół, a dla Japończyków świątynia lub chram. Tego rodzaju dyferencji w dwóch oddalonych od siebie kulturach można odnaleźć wiele.

W odróżnieniu od cech stereotypowych – bardziej zsubiektywizowanych, gdyż reprezentujących sferę asocjacyjną, cechy prototypowe wykazują większy stopień obiektywności. Według Awdiejewa prototypy stanowią szablony świata materialnego (dostrzegalnego), natomiast stereotypy to szablony świata niematerialnego (świata wyobrażeń kulturowych) (1998: 53).

Można sobie wyobrazić sytuację, w której dziecko, grając w kalambury, ma za zadanie przedstawić hasło „kotek". Jeśli zasady gry dopuszczają wydawanie dźwięków, przypuszczalnie zacznie najpierw naśladować miauczenie, jeśli nie, będzie chodziło na czworakach, naśladując ruchy drapania, leżało na grzbiecie i wykrzywiało palce na wzór pazurów lub lizało swoje dłonie. Ze wszystkich wymienionych zachowań (miauczenie, drapanie, lizanie, zabawa na grzbiecie) naśladowanie kocich dźwięków zostanie uznane za najbardziej wzorcowe, ale w zasadzie każde z nich będzie odzwierciedleniem cech prototypowych kota. Jakie natomiast będą jego cechy stereotypowe? Stereotypowy kot będzie zapewne leniuchował, przymilał się, psocił, lubił jedzenie, niezależność i ignorowanie poleceń. W opinii przedstawicieli zachodnich kultur kot czarnej maści będzie też zwiastował nadejście jakiegoś nieszczęścia lub zmian pogodowych (w Wielkiej Brytanii kot myjący się za uszami jest zapowiedzą deszczu). Jeśli kot, z którym się obcuje, nie będzie wykazywał wspomnianych cech, będzie można uznać, że wychodzi poza ramy utrwalonych wyobrażeń na temat kotów – będzie zatem niestereotypowy, ale nadal będzie wykazywał właściwe dla swojego gatunku cechy prototypowe.

4. Językowy obraz kota w perspektywie japońskiej

W tej części słownikowe definicje *neko* zostaną zestawione z utrwalonymi w języku wyobrażeniami na temat tych zwierząt, w celu wyodrębnienia ich cech prototypowych i stereotypowych. Przedmiotem analizy będzie warstwa grafemiczna, leksykalna, frazeologiczna oraz symbolizmy językowe służące do opisu *neko*. W analizie zostaną wyabstrahowane dwa rodzaje kocich cech i zachowań: uniwersalne (oparte na wyobrażeniach, które utrwaliły się w wiedzy powszechnej) oraz swoiste dla podłoża japońskiego.

4.1. Słownikowe definicje leksemu *neko*

Neko to japońskie określenie kotów. Istnieje kilka hipotez na temat pochodzenia tego leksemu, a jedna z nich sugeruje, że *neko* stanowi skrót od leksemu *nekoma* (*neko* ‘śpiące dziecko’ + *ma* ‘zwierzę; bestia’), który funkcjonował już w epoce Heian (794–1185). Słownik *Kōjien* krótko definiuje *nekoma* (猫) jako dawniejsze określenie kota, a jako źródło użycia podaje XIII-wieczne *Opowieści czterech pór roku* (*Shiki monogatari*) (Shinmura 1955: 1667).

Warstwę brzmieniową tej nazwy można również powiązać z odgłosami wydawanymi przez koty. W klasycznym utworze *Opowieść o Księciu Promienistym* (*Genji monogatari*) z XI w. miauczenie kota wyrażane było za pomocą dźwięków *neuneu* (Satō 2018: 44; Kitajima 2018: 157). Jest to pierwszy odnotowany w japońskiej literaturze koci dźwięk i zakłada się, że od niego pochodzi *neko* (Kitajima 2018: 157). Pierwotnie koty miały być określane jako *neuko*, co następnie uległo skróceniu. Można tutaj zaobserwować mechanizm typowy również dla współczesnego nazewnictwa potocznego, w którym funkcjonują formy hipokorystyczne takie jak *nyanko* ‘kicia’ (onomatopeja *nyan* imitująca odgłos miauczenia + sufiks zdrabniający *-ko*) czy *wanko* ‘psina’ (onomatopeja *wan* imitująca odgłos szczekania + *-ko*).

Powyższe hipotezy etymologiczne pokazują, iż pochodzenie leksemu *neko* wiązane jest z popularyzowanymi w wiedzy potocznej, uniwersalnymi dla różnych kultur skojarzeniami na temat kotów (zwierzęta lubiące spoczynek, drzemkę, lenistwo), a także z prototypowymi dla nich odgłosami miauczenia.

Choć ze względu na mnogość teorii trudno ustalić jednoznacznie, skąd wywodzi się japońska nazwa *neko*, hipoteza dźwiękonaśladowcza wydaje się przekonująca. Znajduje ona uzasadnienie w rozmaitych nazwach kotów funkcjonujących w innych językach azjatyckich, w których również dostrzega

się powiązanie pochodzenia nazwy z warstwą dźwiękową (por. chińskie *māo*, mongolskie *muur*, okinawskie *mayā* czy *myanka* z języka Yoron).

Słownik *Kogo jiten* pokrótce objaśnia wyrazy pochodne od nazwy *neko*, tj. *nekoashi* 'kocie nóżki' – określenie wygiętych nóżek w fotelu, *nekooroshi* – określenie resztek jedzenia pozostawionych przez kota, *nekoma* – jako wariant nazwy *neko* 'kot', *nekomata* – nazwa demonicznego kota z podwójnym ogonem. Definicja uwzględnia też jedno wyrażenie przydawkowe *neko no meshi* 'koci posiłek', które wywodzi się z japońskiej poezji *senryū* (Matsumura i in. 1994: 949). Słownik ten nie objaśnia natomiast pochodzenia nazwy *neko*.

W słowniku *Kokugo jiten* zaproponowano bardziej rozbudowaną definicję, w której uwzględniono kilka przysłów i związków frazeologicznych odnoszących się do kotów:

> Kot [*zapis kanji*] 1) Od dawnych czasów pupil człowieka, hodowany również w celu łapania myszy, należący do kotowatych. W przeciwieństwie do psów, które uznaje się za lojalne, uważane za złe oraz kokietujące przez mruczenie oraz ocieranie się o ludzi. Samce o trójkolorowej sierści uznaje się za przynoszące szczęście ze względu na rzadkie występowanie. *Ryba bonito dla* ~ (metaforyczne określenie cennej rzeczy, którą się zmarnowało), *złota moneta dla* ~ (podobnie do pieniędzy, których wartość jest niezrozumiała dla kotów, nawet doskonała rzecz może być uznana za bezwartościową przez jej posiadacza), *zasięgnąć nawet* ~ *łapy* (określenie osoby bardzo zajętej), *czoło* ~ (przenośne określenie bardzo wąskiej przestrzeni), ~ *oczy* (coś zmiennego niczym źrenice kota, które w zależności od natężenia światła są węższe lub szersze), *i* ~ *i chochla* (ktokolwiek, każdy), *przywdziewać* ~ (→ *przywdziewanie kota*). 2a) Shamisen. Ponieważ pudło rezonansowe shamisenu jest pokryte skórą kota. 2b) Gejsza. Ponieważ w swojej pracy grają na shamisenach. 3) Gliniane narzędzie służące do ogrzewania futonu. Inaczej *nekoanka*, *nekohibachi*. 4) Skrót od *nekoguruma* 'taczki'. (Nishio i in. 1997: 899) (tł. autorki).

Powyższa definicja nie zawiera wyłącznie eksplikacji scjentystycznej czy taksonomicznej, ale odnosi się również do utrwalonej społecznie wiedzy potocznej, ukazując sposoby interpretowania i wartościowania pojęcia. Zawarto w niej kilka związków frazeologicznych, które odzwierciedlają utrwalone w mentalności Japończyków wyobrażenia na temat kotów, a także dwa przykłady metonimii (*neko* jako określenie shamisenu ze względu na powiązanie kotów z tworzywem instrumentu; *neko* jako potoczne określenie gejsz, dla których gra na shamisenie to istotny element pracy artystycznej).

4.2. Funkcjonalne zróżnicowanie japońskiego zapisu leksemu *neko*

Leksem *neko* w języku japońskim najczęściej zapisywany jest na trzy sposoby: za pomocą znaku sinojapońskiego kanji (猫), dwóch znaków hiragany (ねこ) lub dwóch znaków katakany (ネコ). Według słownika *Hyōjun kanwa jiten* ideogram 猫 został zapożyczony do japońszczyzny z pisma chińskiego, w którym w swej uproszczonej wersji funkcjonuje do dzisiaj. Znak ten zapisywany jest za pomocą jedenastu kresek, a jego radykałem (głównym elementem) jest 犭 'pies' (Owada, Endō 1991: 636). Drugim komponentem znaku jest 苗 'sadzonka' w języku chińskim wymawiana jako *miáo*. Zakłada się, że wybór tego elementu mógł mieć motywacje foniczne – wynikać z podobieństwa wymowy *miáo* do kocich odgłosów lub z przypisywanej kotom roli łowców myszy, przed którymi chroniły one małe roślinki (Kitajima 2018: 157).

Pozostałe dwa zapisy są zapisami moraicznymi, w których dwóm morom (*ne* i *ko*) odpowiadają kolejno dwa znaki hiragany lub katakany.

W bazie danych korpusu *BCCWJ*[1] leksem *neko* zapisany znakami kanji (猫) występuje 6976 razy. Zapis znakami katakany (ネコ) pojawia się 1968 razy, a hiragany (ねこ) 724 razy. Dodatkowo *neko* wystąpiło w zapisie zlatynizowanym (*neko*) 72 razy[2].

Czym motywowane są różnice w grafemicznej reprezentacji leksemu *neko*? Analiza korpusu pokazuje, że wybór zapisu sinojapońskiego może mieć motywacje czysto ideograficzne, gdyż przeważa w wyrazach będących złożeniami znaków, np. *nekoze* 猫背 'koci grzbiet' (118 razy), *nekojita* 猫舌 'koci język' (26 razy), *nekome* 猫目 'kocie oko' (7 razy). Zapis sinojapoński charakterystyczny jest również dla wyrażeń idiomatycznych i utartych fraz, co może wynikać z ich wielopokoleniowej tradycji językowej[3].

---

[1] *Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese* to korpus języka japońskiego publikowany przez *NINJAL*, który składa się z ponad 104 mln słów. Zawarte w nim materiały pochodzą z tekstów literackich, czasopism, gazet, raportów biznesowych, blogów, forów internetowych, podręczników i dokumentów prawnych. Dostępny na: <https://ccd.ninjal.ac.jp/bccwj/en/>, dostęp: 10.10.2023.

[2] „Neko" [W:] *BCCWJ*, <https://ccd.ninjal.ac.jp/bccwj/en/>, dostęp: 10.10.2023.

[3] W przypadku powiedzenia *neko ni koban* 'złote monety dla kota' ('rzucać perły przed wieprze') zapis z użyciem znaku kanji odnotowano 14 razy (猫に小判), zapis w katakanie (ネコに小判) pojawił się jedynie 3 razy, a w hiraganie (ねこに小判) ani razu; analogicznie w zapisie *neko no te mo karitai* 'zasięgnąłby choćby kociej łapy' znak kanji wystąpił 14 razy (猫の手も借りたい), zapis katakaną (ネコの手) 2 razy, a hiraganą (ねこの手) ani razu. Wyniki te pokazują, że w wyrażeniach idiomatycznych i utartych frazach przeważa zapis sinojapoński.

Przewaga jednego wyboru zapisu nad innymi w przypadku pisowni nazw zwierzęcych może być również motywowana rozbieżnością gatunkową (Yasuda, Okamoto, Arameki 2012: 1258). Ze względu na to, że znaki hiragany uznaje się za mniej skomplikowane w stosunku do pozostałych, zapis ten przeważa w podręcznikach dla dzieci oraz książeczkach obrazkowych (*ehon*). W tekstach odnoszących się do nauk przyrodniczych, nazwy zwierząt będą pojawiały się głównie w zapisie katakaną (np. *nekoka* ネコ科 'kotowate'), gdyż temu systemowi przypisuje się funkcję zapisu specjalistycznych terminów botanicznych i zoologicznych. W japońskich formach literackich najczęściej spotyka się zapis nazw zwierząt przy pomocy kanji lub hiragany (z wyjątkiem sytuacji, w których autor celowo posłużył się katakaną, by uwypuklić dane słowo). Wynika to z faktu, że te dwa systemy traktuje się jako właściwości stylu pisanego, a także asocjuje z większą elegancją i poetyckością. Ilustrację tego stanowi utwór *haiku* autorstwa Matsuo Bashō (1692): 猫の恋やむとき閨の朧月 *Neko no koi yamu toki, neya no oborozuki* 'Marcowe koty ucichły – w tej alkowie księżyc za mgłą'[4].

Wybór zapisu może być również motywowany stosunkiem nadawcy do referenta. W perspektywie japońskiej nadawca komunikatu może traktować kota jako pupila, tworząc z nim zażyłe relacje, jako zwierzę nieudomowione, gdzie stopień afektywności będzie bardziej zindywidualizowany lub traktować koty instrumentalnie jako tworzywo, z którego wykonuje się shamisen. Choć trudno dopatrzyć się sztywnych reguł determinujących preferencje zapisu, zauważa się, iż w przekazach pozbawionych elementu afektywnego dominuje zapis kanji. Natomiast w wypowiedziach w jakimś stopniu emocjonalnie nacechowanych (kot w roli pupila, ulubieńca) będą częściej występowały warianty w hiraganie lub katakanie (Yasuda i in. 2012: 1258).

Powyższa analiza grafemicznych reprezentacji leksemu *neko* pokazuje, iż wybór zapisu może być nieprzypadkowy i determinowany różnymi czynnikami. Czynniki te mogą mieć motywacje czysto językowe lub – i te w niniejszej analizie uznaje się za zasadnicze – wynikać z rozmaitych ról przypisywanych kotom i kojarzonych z nimi, a także zindywidualizowanych lub mających podłoże kulturowe relacji między nadawcą a referentem.

[4] W tłumaczniu Agnieszki Żuławskiej-Umedy, z której publikacji pochodzi cytowany utwór (2010: 90).

4.3. Złożenia zawierające cząstkę *neko*

W języku japońskim upowszechniły się liczne złożenia z cząstką *neko*[5]. Powstały one w oparciu o typowe właściwości fizyczne lub charakterystyczne zachowania przypisywane kotom i cechuje je mniejszy lub większy stopień metaforyczności:

nekojita 'koci język' – osoba, która ma wrażliwy na ciepło język;
nekoze 'koci grzbiet' – zaokrąglone plecy; częste określenie osoby przygarbionej;
nekobaba 'kocia kupa' – przywłaszczenia sobie przypadkowo znalezionych pieniędzy; metonimia powiedzenia *neko ga baba o fumu* 'kot depcze po własnych odchodach';
nekokawaigari 'kocie rozpieszczanie' – uwielbienie okazywane dzieciom lub wnukom i rozpieszczanie ich. Przykład: *mago o nekokawaigari ni kawaigaru* 'rozpieszczać wnuczka niczym kociaka';
nekome 'kocie oko' – skrót od *nekome meiku* 'makijaż oczu naśladujący kocie oko';
nekokaburi 'przywdziewanie kota' – pozorowanie postawy skromnej, naiwnej.

Część potocznego nazewnictwa odnoszącego się do przedmiotów fizycznych i roślin również wywodzi się od leksemu *neko* i powstała w oparciu o skojarzenie z jakąś wyróżniającą się cechą wyglądu lub zachowania kotów:

nekoguruma/ neko 'koci pojazd' – potoczne określenie taczek, które ze względu na niewielkie rozmiary mogą jeździć po metalowych rusztowaniach *nekoashiba* dosł. 'wybieg dla kota';
nekoirazu 'kot jest zbędny' – określenie 'trutki na szczury' ze względu na popularnie przypisywaną kotom rolę łowców gryzoni;
nekoyanagi 'kocia wierzba' – fitonim nazywający bazie wierzbowe, zwane również kotkami ze względu na ich puszystość przypominającą kocie futro;
nekojarashi 'kocia zabawka' – potoczna nazwa gatunku trawy znanej jako włośnica zielona, która wyglądem i strukturą przypomina puchatą zabawkę dla kota.

Odzwierciedleniem utrwalonych w przekazie ludowym wyobrażeń na temat kotów, które przeniknęły do świadomości społecznej z literatury i folkloru, są następujące leksemy:

manekineko 'kot zapraszający' – nazwa kocich figurek (biały kot z dzwonkiem na szyi i podniesioną łapką), które stawia się na ladach sklepów. Ich zadaniem jest odganianie złych duchów i przyciąganie klientów oraz przynoszenie szczęścia (podniesiona lewa łapka) lub pieniędzy (prawa łapka);
mikeneko 'trójwłosy kot' – koty o trójkolorowej sierści, które uznawano za przynoszące szczęście i ze względu na to trzymano w swoich domostwach, w odróżnieniu od czarno umaszczonych kotów[6];

[5] Materiał do analizy leksykalnej i frazeologicznej zawartej w częściach 4.3. i 4.4. pochodzi ze słowników: *Kōjien* (1955), *Hyōjun kanwa jiten* (1991), *Kogo jiten* (1994), *Kokugo jiten* (1997) oraz *Puroguresshibu waeichū jiten* (2002).

[6] Zob. Tomaszewska-Bolałek 2007: 138. Tubielewicz zauważa natomiast, że w Japonii czarne koty nie były tak zniesławione jak w kulturze zachodniej, uznawano je bowiem za talizmany przeciwko złemu samopoczuciu i skurczom żołądka (1986: 150).

nekomata 'kot z podwójnym ogonem' – nazwa demonicznego kota, który charakteryzował się podwójnym ogonem i miał zdolność przybierania ludzkiej postaci w celu zwabienia ludzi oraz wskrzeszania zmarłych. Od czasów Edo wierzy się, że kotom na starość może rozdwoić się ogon i mogą przeobrazić się w *nekomata*, by zesłać na ludzi nieszczęście;
bakeneko 'nawiedzony kot' – obdarzony magicznymi mocami demoniczny kot, który potrafi opętać człowieka lub przybrać ludzką postać, zazwyczaj w celu oszukania kogoś lub wyrządzenia krzywdy. *Nekomata* uznaje się za jeden z rodzajów *bakeneko*.

4.4. Powiedzenia zawierające leksem *neko*

W języku japońskim występują powiedzenia (*kotowaza*), które odzwierciedlają zakodowane w przekazie ludowym przypisywane kotom cechy i kojarzone z nimi role symboliczno-magiczne:

neko no te mo karitai hodo 'zasięgnąłby nawet kociej łapy' – określa osobę tak zajętą i zapracowaną, że doceniłaby chęć pomocy oferowaną przez kogokolwiek;
neko no me no yō 'niczym kocie oczy' – odnosi się do osób, które często zmieniają opinię i są z natury bardzo zmienne;
neko o kaburu 'przywdziewać kota' – pozorować niewiedzę lub niewinność. Nawiązanie do często występującego w japońskim folklorze motywu demonicznego kota, który zmienia postać, aby kogoś oszukać;
neko ni katsuobushi 'ryba bonito dla kota' – nie należy zlecać niewłaściwym osobom ważnych zadań;
neko no hitai ni aru mono o nezumi ga ukagau 'mysz zerka na to, co leży na czole kota' – podejmować ryzyko, robić coś niebezpiecznego;
neko mo shakushi mo 'i kot i chochla' – ktokolwiek, każdy;
neko ga baba o fumu 'kot depcze po własnych odchodach' – podobnie do kota, który wdepnąwszy w odchody zostawia za sobą brudne ślady, człowiek robiąc coś niegodziwego pozostawia za sobą dowód postępku.

4.5. Symbolizmy językowe kojarzone z kotami

Symbolizmy językowe to kategoria wyrażeń naśladujących brzmieniem dźwięki, odgłosy, a także stany i zachowania. Funkcjonują one w szerokim zakresie, zarówno w japońszczyźnie potocznej, jak i literackiej, w sposób obrazowy ilustrując fragmenty rzeczywistości lub nadając wypowiedzi ekspresywność.

Wśród symbolizmów można wydzielić dwa ogólne typy: imitujące dźwięki i odgłosy (onomatopeiczne) oraz nieimitujące dźwięków – najczęściej wyrażające czynności, doznania oraz stany. W językoznawstwie japonistycznym najczęściej wydziela się trzy kategorie ze względu na przedmiot imitowania: głosonaśladowcze (*giseigo*), dźwiękonaśladowcze (*giongo*) oraz stanośladowcze, które dzieli się z kolei na imitujące doznania zmysłowe i własności fizyczne

(*gitaigo*) oraz imitujące stany psychiczne i emotywne (*gijōgo*) (Huszcza i in. 2003: 225–226). W japońszczyźnie funkcjonuje również zapożyczenie *onomatope* jako jedna wspólna nazwa dla wszystkich symbolizmów, ewentualnie z podziałem na dwa typy: *giongo* (wyrażające dźwięki) oraz *gitaigo* (wyrażające stany) (Satō 2018).

Ze względu na swój ikoniczny charakter – odpowiedniość formy i treści rozumianą tutaj jako „bezpośrednie podobieństwo między strukturą pojęciową i formą wyrażenia językowego" (Tabakowska 1995: 78) – japońskie symbolizmy językowe dopełniają językowy obraz zjawiska, gdyż w sposób obrazowy odzwierciedlają, a nawet uwypuklają jego typowe cechy.

W niniejszym opisie uwzględnione zostaną te symbolizmy językowe, które często występują w wypowiedziach odnoszących się do opisu kotów lub służą do imitowania wydawanych przez nie dźwięków. Satō wymienia je w publikacji poświęconej japońskim wyrazom stosowanym do wyrażania stanów i uczuć:

> *nyānyā* 'miau' – imituje odgłos miauczenia; warianty niezreduplikowane: *nyā*, *nya* oraz *nyan*;
> *gorogoro to* 'mrr; grr' – imituje odgłos mruczenia;
> *fuwafuwa* 'puszysty; miękki', np. *fuwafuwa yawarakai* 'puszyście miękki';
> *puyopuyo* 'delikatny; zwiotczały; gąbczasty', np. *nikukyū ga puyopuyo* 'ma wiotkie łapki';
> *yawayawa* 'giętki; gibki; miękki', np. *yawayawa de kunetto karada o mageru* 'giętko wykręca swoje ciało';
> *peropero* 'lizanie', np. *peropero ke o nameru* 'wylizuje futerko';
> *funyā* 'bezwładny; zwiotczały; miękki' np. *funyā to amaeru* 'przymila się miękko' (2018: 9, 121)[7].

[7] W celu weryfikacji występowania wyróżnionych przez Satō symbolizmów językowych w wypowiedziach odnoszących się do opisu kocich cech i zachowań lub naśladujących ich odgłosy, sprawdzony został korpus *BCCWJ*. Wyszukiwane frazy wprowadzono w dwóch wariantach zapisu: hiraganie oraz katakanie. Onomatopeja *nyānyā* wystąpiła w 15 wynikach, każdorazowo w odniesieniu do kotów, a jej wyraz pochodny *nyanko*, będący pieszczotliwym określeniem kota, odnotowano 97 razy. W korpusie zaobserwowano 116 wyników użycia frazy *gorogoro to*, w tym 20 razy jako wyrazu imitującego odgłos mruczenia. Wyraz *peropero* w odpowiedziach odnoszących się do lizania wystąpił w 38 wynikach, w tym 4 razy w opisie kotów (w korpusie pojawiły się również wyniki odnoszące się do innych zwierząt, m.in. do tygrysów oraz psów). Fraza *fuwafuwa yawarakai* pojawiła się w korpusie tylko raz w opisie ciasta, a sam symbolizm *fuwafuwa* w odniesieniu do kotów odnotowano 5 razy. Pozostałe symbolizmy (*puyopuyo*, *yawayawa*, *funyā*) odnotowano w korpusie kilkakrotnie i w żadnym wypadku nie odnosiły się do kotów. Dane korpusowe potwierdzają, że większość wytypowanych przez badaczkę symbolizmów kojarzona jest z kotami i stosowana do ich opisywania. Niemniej niezbyt imponujące wyniki mogą być motywowane specyfiką danych zgromadzonych w korpusie oraz charakterem wyróżnionych symbolizmów, które mają szerokie zastosowania i pełnią rozmaite funkcje w języku mówionym (jak zaobserwowano, często odnoszą się do opisu człowieka, jedzenia, wypieków). Zanalizowane dane unaoczniły również, że symbolizmy te często występują w wypowiedziach odnoszących się do innych zwierząt (najczęściej

Przytoczone leksemy nie muszą odnosić się wyłącznie do charakterystyki i zachowań kotów (np. *gorogoro* może być stosowany jako wyraz stanonaśladowczy imitujący leniuchowanie, bezczynne leżenie, albo jako wyraz dźwiękonaśladowczy naśladujący burczenie w brzuchu, warkot kół lub grzmienie burzy itp.). Niemniej ze względu na ich asocjacje z tymi stworzeniami, podkreślające zarówno kocie cechy prototypowe (puszystość, miękkość, gibkość, delikatność), jak i uniwersalne zachowania (miauczenie, mruczenie, przymilanie, ocieranie się, lizanie), zostały uznane za relewantne dla niniejszego opisu.

5. JOS a przeobrażenia współczesnego świata – Czy językowy obraz kota w Japonii ulega zmianom?

Próba rekonstruowania JOS jakiegoś elementu rzeczywistości – w niniejszej refleksji kotów, które jako zwierzęta udomowione ostatnimi czasy cieszą się popularnością w różnych kulturach świata – zachodzi w oparciu o analizę utartych wyrażeń oraz fraz. Opis może zostać rozbudowany poprzez analizę leksemów, które w wyniku procesów semantycznych (np. ekstensji lub redukcji semantycznej), wyróżniając jakąś cechę lub funkcję desygnatu, stały się nazwami elementów przyrody ożywionej i nieożywionej (tutaj *neko* jako potoczna nazwa taczek). Do korpusu mogą przenikać również bardziej innowacyjne jednostki (tutaj wspomniane wcześniej wyrażenia *nekome meiku* 'makijaż „kocie oko"' czy *nekokafe* 'kocia kawiarnia'), które z kolei pokazują panujące obecnie trendy i inspiracje motywowane specyfiką czasów konsumpcjonizmu. Wszystkie wspomniane kategorie leksykalne dopełniają JOS, niemniej, jak pokazuje zanalizowany do tej pory materiał, są one oparte najczęściej na typowych cechach i zachowaniach desygnatu i w rezultacie potwierdzają i utrwalają jego stereotyp językowy.

Na płaszczyźnie języka japońskiego istnieje jeden zasadniczy element gramatyczny, który świadczy o zmianach zachodzących w relacjach między użytkownikami języka a kotami, a powiązywany jest ze zmianą w Japonii statusu małych zwierząt takich jak psy i koty z nieudomowionych na udomowione[8].

psów lub ptaków), ukazując cechy wspólne dla różnych zwierząt. (*BCCWJ* [W:] <https://ccd.ninjal.ac.jp/bccwj/en/>, dostęp: 10.10.2023).

[8] Suzuki dostrzega różnice w traktowaniu zwierząt takich jak psy i koty w Japonii oraz krajach zachodnich, podkreślając, iż Japończycy oferują pupilom większą swobodę i rzadziej pozwalają na wspólne mieszkanie czy tresowanie ich. Badacz uzasadnia takie zachowania motywacjami kulturowymi, w tym również religijnymi, a nawet atmosferycznymi (1984: 99–104). Praca Suzukiego została opublikowana cztery dekady temu i obecnie zauważa się

Japońskie słowniki i podręczniki zalecają stosowanie benefaktywnego czasownika deprecjonującego *yaru* ‘dawać’ do odbiorców o równym lub niższym statusie (zob. Nishio i in. 1997: 1182), co dotyczy również zwierząt (*neko ni esa o yaru* ‘dać kotu karmę’). Niemniej coraz częściej obserwuje się odchodzenie od tej reguły i stosowanie niedeprecjonującego czasownika *ageru* ‘dawać komuś’ w stosunku do swoich pupili (*neko ni esa o ageru* ‘dać kotu karmę’).

W korpusie *BCCWJ* fraza *esa o yaru* ‘dać karmę’ (w dwóch wariantach zapisu えさをやる, 餌をやる) została odnotowana 35 razy, a fraza *esa o ageru* (zapis えさをあげる, 餌をあげる) wystąpiła 11 razy. Jedna trzecia wyników zawierających czasownik *yaru* pochodziła z tekstów opublikowanych przed rokiem 2000, a pozostałe dwie trzecie pojawiły się po 2000 r. Fraza ta wystąpiła przede wszystkim w tekstach literackich (dwie trzecie wyników). Natomiast wszystkie wyniki zawierające czasownik *ageru* pochodziły ze źródeł publikowanych po 2000 r. Tylko jeden z nich został odnotowany w dziele literackim, a pozostałe pochodziły z postów zamieszczanych na japońskich blogach oraz portalu informacyjnym *Yahoo Chiebukuro*[9]. Wyniki te świadczą o tym, że choć w tekstach naukowych i literackich przeważa motywowane tradycją gramatyczną użycie czasownika *yaru*, stosowanie czasownika *ageru*, zwłaszcza w komunikatach potocznych generowanych przez młodych użytkowników języka, jest coraz częściej dostrzegalne.

Podkreślanie niższego statusu zwierząt udomowionych i traktowanie ich na równi z przedmiotami (por. *hana ni mizu o yaru* ‘podlać [dosł. dać wodę] kwiaty’), stanowi coraz rzadsze zjawisko w zachowaniach komunikacyjnych współczesnych Japończyków. Stosowanie czasownika *ageru* w miejscu deprecjonującego *yaru* świadczy o widocznej zmianie na płaszczyźnie relacji ze zwierzętami domowymi, reprezentowanymi tutaj przez koty, w stosunku do ogółu zwierząt, z którymi nie zostały nawiązane bliższe relacje, co ma widoczne odzwierciedlenie w strategiach grzecznościowych.

Zmiany pragmatyczne dopełniają utrwalone społecznie i językowo wyobrażenia na temat pojęć i przedmiotów i dlatego nie powinny być pomijane w procesie definiowania zjawisk.

---

zmianę w podejściu do zwierząt domowych – przedstawiciele starzejącego się społeczeństwa coraz częściej decydują się na przygarnianie, a nawet adopcję psów i kotów, co w rezultacie powoduje, że ich stosunek do pupili staje się bardziej emocjonalny.

[9] „Esa o yaru”, „esa o ageru”. [W:] *BCCWJ*, <https://ccd.ninjal.ac.jp/bccwj/en/>, dostęp: 10.10.2023.

6. Podsumowanie: definicja *neko* w oparciu o zgromadzony materiał

Przedstawiony powyżej materiał językowy odnoszący się do leksemu *neko* pozwala na zaproponowanie definicji kognitywnej, czyli uwzględniającej utrwalone w języku treści poznawcze użytkowników japońszczyzny. Struktura definicji została opracowana na podstawie przykładów definicji proponowanych w książce Jerzego Bartmińskiego *Językowe podstawy obrazu świata* (2009), ale została w zasadniczym stopniu zindywidualizowana w celu uwzględnienia specyfiki języka i kultury japońskiej.

NEKO 'kot', dalej jako N:

1. (zapis) N zapisywany jest najczęściej znakiem 猫, rzadziej ネコ, sporadycznie ねこ, w określonych przypadkach *neko*;
2. (kategoria nadrzędna) N jest to zwierzę, N jest to ssak, N należy do kotowatych, N jest mięsożerne (~ *ni katsuobushi*), N jest drapieżnikiem (~ *no hitai ni…*);
3. (wygląd) N jest niewielkich rozmiarów, może być różnej maści, ma miękkie futro (*fuwafuwa*), jest gibkie (*yawayawa*), ma wąsy, ma okrągły grzbiet (*nekoze*), ma wąskie czoło (~ *no hitai*), ma delikatne podniebienie (*nekojita*), barwa oczu kota może się zmieniać (~ *no me no yō*);
4. (cechy pozytywne) N jest zwinne, sprytne, samodzielne, niezależne;
5. (cechy negatywne) N jest leniwe, psotne, samolubne, nieufne, może być fałszywe (*nekokaburi*), może być groźne;
6. (typowe zachowania) N miauczy (*nyānyā*), mruczy (*gorogoro*), poluje (*nekoirazu*), psoci, bawi się, przymila się (*amaeru*), liże łapki i futerko (*peropero*), towarzyszy człowiekowi (*nekokafe*), śpi;
7. (miejsce występowania) N może być zwierzęciem dzikim, N jest coraz częściej zwierzęciem domowym (~ *ni esa o ageru*);
8. (pochodzenie) N przywędrowało do Japonii z Chin, występowało w Japonii już w czasach dworskich;
9. (relacje z innymi) N jest lubiane przez człowieka, N jest popularnym pupilem (*nyanko*), N jest karmione przez człowieka (~ *ni esa o yaru/ ageru*), N jest rozpieszczane przez człowieka (*nekokawaigari*), N stanowi zagrożenie dla małych zwierząt (~ *no hitai ni…*);
10. (funkcje) N jest pupilem człowieka, ze skóry N można coś wykonać (*shamisen*), N może być kojarzone ze sztuką (*shamisen*, *geisha*), N nie jest zbyt przydatne (~ *mo shakushi mo,* ~ *ni koban*), N może być przydatne, gdyż poluje na gryzonie;
11. (pozytywna rola symboliczna) jeśli N jest trójkolorowej maści, może przynosić szczęście, jeśli N jest czarne może zapobiegać złemu samopoczuciu i chorobom, jeśli N jest białe może przynosić szczęście lub bogactwo;
12. (negatywna rola symboliczna) N może być wrogie i demoniczne (*bakeneko*), może przybierać różne postaci (~ *o kaburu*), może być oszukańcze i groźne (*nekomata*).

Zaproponowana powyżej definicja zawiera liczne znaczenia leksemu *neko*, które zostały wyabstrahowane z rozmaitych struktur języka japońskiego odnoszących się do kotów. Zostały w niej uwzględnione zarówno cechy prototypowe, jak i stereotypowe tych stworzeń ujmowane w perspektywie japońskiej.

Z oczywistych względów część z nich pokrywa się z uniwersalnymi cechami oraz wyobrażeniami na temat kotów. Pojawiają się natomiast interpretacje swoiste dla podłoża japońskiego (asocjacje kotów ze sztuką, z tworzywem, częstsze niż w percepcji zachodniej pozytywne wartościowanie faktycznych i symbolicznych ról kotów, m.in. traktowanie kotów jako talizmany przeciwko chorobom, a z drugiej strony podkreślanie nieprzydatności i pospolitości kotów). Zmiany na płaszczyźnie benefaktywności świadczą również o wyrażonych w języku przeobrażeniach w relacjach między Japończykami a pupilami, czego nie można byłoby wyabstrahować z języka polskiego.

Powyższy opis dostarcza ważnych informacji na temat definiowanego zjawiska, nie jest natomiast wyczerpujący. W celu uzupełnienia objaśnienia o istotne treści poznawcze, należałoby wziąć również pod uwagę wyniki badań ankietowych dotyczących utrwalonych w japońszczyźnie społecznych wyobrażeń na temat kotów. Takie badania nie zostały uwzględnione w niniejszej analizie, ale warto byłoby przeprowadzić je w przyszłości.

Źródła

Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese (*BCCWJ*), <https://ccd.ninjal.ac.jp/bccwj/en/>, dostęp: 10.10.2023.
Kondō I., Takano F. (red.) (2002): *Puroguresshibu waeichū jiten*. Tōkyō.
Matsumura A., Yamaguchi A., Wada T. (red.) (1994): *Kogo jiten*. Tōkyō.
Nishio M., Iwabuchi E., Mizutani Sh. (red.) (1997): *Kokugo jiten*, Tōkyō.
Owada A., Endō T. (red.) (1991): *Hyōjun kanwa jiten*. Tōkyō.
Shinmura I. (red.) (1955): *Kōjien*. Tōkyō.

Literatura

Awdiejew A. (1998)*: Standardy semantyczne a znaczenie leksykalne.* [W:] „Język a Kultura". T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, s. 53–62.
Bartmiński J. (2009): *Językowe podstawy obrazu świata*. Wyd. 3. Lublin.
Bartmiński J. (2009): *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin.
Chlebda W. (1998): *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania.* [W:] „Język a Kultura". T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, s. 31–41.
Grzegorczykowa R. (1992): *Kognitywne ujęcie znaczenia a problem realizmu filozoficznego.* [W:] „Język a Kultura". T. 8: *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*. Red. I. Nowakowska-Kempna. Wrocław, s. 37–41.
Grzegorczykowa R. (1998): *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*. [W:] „Język a Kultura". T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, s. 109–115.
Humboldt W. (2002): *O myśli i mowie. Wybór pism z teorii poznania, filozofii dziejów i filozofii języka*. Wybrała, przełożyła i poprzedziła słowem wstępnym E.M. Kowalska. Warszawa.

Huszcza R., Majewski J., Ikushima M., Pietrow J. (2003): *Gramatyka japońska. Podręcznik z ćwiczeniami*. T. 2. Kraków.
Kitajima H. (2018): *Jigen no nazo o toku* [Rozwiązując zagadki pochodzenia znaków]. Tōkyō.
Putnam H. (1975): *Mind, language and reality. Philosophical papers*. T. 2. Cambridge.
Satō Y. (2018): *“Kanji” ga tsutawaru fushigi na kotoba. Giongo, gitaigo tte nan darō* [Niezwykłe słowa, które wyrażają uczucia. Czym są symbolizmy dźwiękonaśladowcze i stanonaśladowcze?]. Tōkyō.
Suzuki T. (1984): *Words in context. A Japanese Perspective on Language and Culture*. Przekład A. Miura. New York.
Tabakowska E. (1995): *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Kraków.
Tomaszewska-Bolałek M. (2007): *Zwierzęta zodiaku w kulturze Japonii*. Warszawa.
Tubielewicz J. (1986): *Mitologia Japonii*. Warszawa.
Whorf B.L. (1982): *Język, myśl i rzeczywistość*. Przekład T. Hołówka. Warszawa.
Yasuda Sh., Okamoto M., Arameki E. (2021): *„Inu” to „inu” to „inu”. Nihongo hyōki no chigai ni yoru dōbutsu no bui bunpu* [Pies, pies i pies. Dystrybucja części ciała zwierząt motywowana zróżnicowaniem japońskiego zapisu]. [W:] *The proceedings of the Annual Meeting of the Association for Natural Language Proccessing*. T. 18, s. 1256–1259.
Żuławska-Umeda A. (2010): *Haiku*. Jaworzno.